

Përse duhet një Vizion Strategjik dhe Inspirues për Tetovën?

Dr.Besnik Aliqj

Parathënie

Në fillim të vitit 2010, drejtuesit e Entit për Urbanizëm, Komuna Tetovë, morën kontakte me drejtuesit e Universitetit POLIS, Shkolla Ndërkombëtare e Arkitekturës dhe Politikave të Zhvillimit Urban, si dhe me Njësinë e Specializuar Kërkimore të këtij Universiteti, Institutit për Zhvillimin e Habitatit Co-PLAN.

Co-PLAN (www.co-plan.org) është një institut profesional joqeveritar me reputacion, që operon prej mbi 15 vitesh në Shqipëri dhe rajon në fushën e planifikimit dhe të administrimit të territorit, duke punuar me komunitetet dhe autoritetet vendore, apo me qeveritë qendrore dhe institucionet ndërkombëtare.

POLIS (www.universitetipolis.edu.al) është një institucion alternativ i arsimit të lartë privat, që është themeluar mbi bazën e përvojës intelektuale-profesionale të Co-PLAN nga një grup akademikësh dhe ekspertësh të fushave

të arkitekturës, planifikimit urban dhe administrimit të mjedisit që kanë studiuar në Shqipëri, vendet e BE-së dhe SHBA-së. POLIS është institucion arsimor i licensuar dhe akredituar nga MASH/APPAL. Ai është përfshirë në database-in e UNESCO-s dhe "Kartës së Bolonjës" (Magna Carta Universitatum), si dhe është anëtar me të drejta të plota i Shkollave Europiane të Arkitekturës (EAAE) dhe të Planifikimit Urban (AESOP).

Komuna Tetovë ra dakord të angazhojë 3 ekspertë dhe drejtues të POLIS/Co-PLAN: MSc.Ark.Urb.Sotir Dhamo dhe Dr.Ark.Urb.Besnik Aliaj, si koordinatorë të projektit; dhe MSc.Ing.Urb.Dritan Shutina si konsulent i projektit. Së bashku ekspertët do të asistojnë Zyrën për Urbanizëm në Tetovë për hartimin e një dokumenti mbi vizionin strategjik të zhvillimit të qytetit të Tetovës. Ky dokument së bashku me Termat e Referencës – që do të hartohen nga ekspertet Ark.Urb.???? Graçevski, dhe Ark.Urb.Jasmina ???, pedagoge në Shkollën e Arkitekturës, Universiteti i Shkupit – do të përbëjnë dokumentet bazë për hartimin e Planit të Përgjithshëm Gjeneral Regullues të Komunës Tetovë përmes konkurrimit publik.

Duke qenë se mundësitë financiare të Komunës Tetovë për ekspertizë të kualifikuar ishin të kufizuara, POLIS/Co-PLAN vendosën me vullnet të mirë ta subvencionojnë iniciativën e procesit të hartimit të dokumentit strategjik-vizion, duke e përfshirë atë në kuadër të punës së Institutit Kërkimor Shkencor IKSH pranë Universitetit POLIS. Në këtë kuadër u ngrit një ekip pune

prej 10 ekspertesh, kërkuesish dhe studentësh, ku përveç tre koordinatorëve drejtues u përfshinë edhe kërkueset italiane Ark.Giulia Maci dhe Ark. Sara Rossi, si dhe studentët e Fakultetit të Arkitekturës dhe Dizajnit Urban: Olesja Lami, Ina Musaj, Eduina Jaup, Gjergji Dushniku dhe Klaudio Cari. Ky ekip ka bashkëpunuar ngushtë me drejtuesin e Zyrës për Urbanizëm në Tetovë, Ark. Skënder Palloshin, dhe kolegë të tjerë të kësaj zyre pranë Komunës së Tetovës.

Metodologjia e aplikuar për hartimin e dokumentit "Universi Tetova" përfshin 4 misione pune në terren në Tetovë dhe 3 periudha pune të ndërmjetme në Tiranë:

1. Kontaktimi në Tiranë nga Komuna Tetovë, janar 2010

Z. Skënder Palloshi viziton POLIS/Co-PLAN në Tiranë. Palët diskutuan dhe ranë në ujdë për formën, termat dhe afatet e bashkëpunimit.

2. Punë përgatitore dhe kërkimore në Tiranë I

Kërkime në literaturë dhe internet mbi Tetovën, Maqedoninë, dhe sistemin e planifikimit e zhvillimit urban në këtë vend. Studim dhe referim ndaj "Planit Hapësinor të Republikës së Maqedonisë". Raste studimore: Tirana Metropolis, Instituti Berlage, Holandë 2004 etj.

3. Misioni i parë në Tetovë, 18-21 shkurt 2010

Koordinatorët B.Aliaj, S.Dhamo, D.Shutina zhvillojnë një mision identifikimi dhe faktesh në terren në Tetovë. Takim me kryetarin e Komunës, Z.Sadi Bexheti dhe me drejtues institucionesh publike e private. Takim koordinues me ekspertët e Zyrës për Urbanizëm dhe ata të hartimit të Termave të Referencës Z.???? Gerçevski, dhe Znj.Jasmina ????.

4. Punë përgatitore dhe kërkimore në Tiranë II

Ngritja e grupit të punës me 10 ekspertë dhe studentë. Ndarja e detyrave dhe tematikave. Kërkim literature dhe konceptimi i ideve paraprake. Mision i ndërmjetëm verifikues në Tetovë nga 2 ekspertë të ekipit.

5. Misioni i dytë në Tetovë, 10-13 mars 2010

Thellim i kuptimit të Tetovës nga ekipi i ekspertëve dhe studentëve. Analizimi i qytetit në 4 rajone; identifikimi i problematikës dhe potencialeve; intervista kualitative me banorë, ekspertë të komunës dhe persona të rëndësishëm në çdo rajon të qytetit. Dokumentim i gjetjeve dhe inspirimeve paraprake.

6. Punë përgatitore dhe kërkimore në Tiranë III

Përpunim i mëtejshëm i ideve dhe diskutim në grup për të koordinuar. Organizim i Këshillit Teknik të POLIS/Co-PLAN për të analizuar në mënyrë kritike idetë. Rishikim dhe evoluim i ideve. Përgatitje për misionin e radhës.

7. Misioni i tretë në Tetovë, 30 prill - 03 maj 2010

Një ekip prej 30 ekspertësh dhe studentësh të POLIS/Co-PLAN zbatojnë në bashkëpunim me Zyrën për Urbanizëm dhe studentët e Universitetit të Europës Juglindore në Tetovë një pyetësor kualitativ për të tërhequr mendimin e banorëve të Tetovës mbi gjendjen aktuale dhe të ardhmen e qytetit.

Ndarja e qytetit në 25 zona/njësi. Zhvillimi i intervistave rastësore në çdo zonë dhe dokumentimi i kontekstit urban përmes fotografimit. Tur në akset kombëtare dhe qytetet kryesore të Maqedonisë për të kuptuar Tetovën në raport me nivelin metropolitan, kombëtar dhe rajonal. Hapja e një blogu për Tetovën në internet (www.upolisresearch.com).

8. Punë përgatitore dhe kërkimore në Tiranë IV

Detajimi i projektideve. Organizim i Këshillit të dytë Teknik të POLIS/Co-PLAN për të analizuar në mënyrë kritike projektin. Hartim i projektdokumentit vizion dhe i prezantimeve publike.

9. Misioni i katërt në Tetovë, 21-24 korrik 2010

Prezantimi publik i vizionit “Universi Tetova” dhe marrja e komenteve nga qytetarët, komuna, grupet e interesit dhe profesionistët. Dorëzimi i draft raportit për koment nga Komuna Tetovë.

10. Finalizimi i dokumentit vizion, shtator 2010

Rishikimi, përfshirja e komenteve të vlefshme, finalizimi i vizionit “Universi Tetova” nga POLIS/Co-PLAN. Botimi nga Komuna Tetovë në gjuhët shqipe, maqedonishte e anglishte. Prezantimi publik i botimit në Tetovë e Tiranë.

Është e rëndësishme të kuptohet se ky dokument në vetvete nuk përfaqëson Planin Rregullator Urban. Ai është vetëm një vizion profesional që përfaqëson një moment reflektimi, analizë dhe inspirim për të kaluarën, të tashmen dhe të ardhmen e qytetit. Është një dokument vizion që shërben për frymëzim dhe orientim tek ekipi teknik që do të shpallet fitues i garës/tenderimit, dhe që shpesh për shkak të afateve kohore fokusohet ngushtë në dimensione teknike dhe ligjore. Dokumenti shërben për të artikuluar sa më mirë profesionalisht vizionin e Komunës Tetovë si dhe objektivat politike të Kryetarit të Komunës dhe të Këshillit Komunal. Ky dokument, së bashku me materialet plotësuese/anekse dhe me Termat e Referencës që do të hartohen më pas, do të përbëjnë në një farë mënyre “kushtetutën”, që do të udhëheqë hartimin e planit rregullator dhe zhvillimor urban të Tetovës me koncepte bashkëkohore.

Grupi realizues i këtij dokumenti falënderon në mënyrë të veçantë Kryetarin e Komunës, Prof.Dr. Sadi Bexheti; drejtuesin e Entit për Urbanizëm në Tetovë, Z. Skënder Palloshi, si dhe stafin teknik të këtij enti; studentët e Universitetit të Europës Juglindore në Tetovë, dhe partnerët e tjerë lokalë që mbështetën me ide, informacione dhe intervista, sidomos këshillat e veçanta të karakterit konceptual nga Z. Arbën Xhaferri.

Hyrje

...Kur i përfaqesohet një qyteti të fillimshkullit XXI, nuk të bëhet ta përshkruash me shprehje idilike romantike të së kaluarës historike, me përjashtim të rasteve të rralla...

...Në fakt një qytet modern është si një frut i tej pjekur. Lëkura dhe tulli i frutit janë periferitë, në pjesën më të madhe të pakonsoliduara dhe ende në zhvillim. Shpesh ato janë aq të shëmtuara, sa duhet të bësh goxha rrugë për të mbërritur tek bërthama e vjetër, ose tek zemra e qytetit...

...Për fat prirja për modernizëm në disa prej qyteteve historike nuk ka prekur krejtësisht bërthamat historike. Kupolat, minaretë e xhamive, kambanoret e kishave, ndërtesat tradicionale, pazaret etj, shpesh i fshihen syrit të udhëtarëve e vizitorëve midis kullave prej betoni dhe çeliku. Këto kulla duket sikur i thërrasin nga majat e tyre zemëratës së Zotit në tokë, sepse me agresivitetin e tyre kanë lënduar kaq vrazhdë Parajsën e Tij tokësore...¹

Tetova është deri diku një qytet i tillë, sepse për fat të keq shumica e kalimtarëve dhe udhëtarëve e kundrojnë dhe e përceptojnë atë kryesisht nga distanca, dhe zakonisht përmes unazave periferiko-tangenciale, apo në rastin më të mirë nga rruga kryesore që është si një lloj tuneli me mure massive urbane anash, e cila edhe pse depërton në qytet, në fakt nuk të lejon të shikosh e kuptosh në thellësi...

...Të paktë janë ata që arrijnë të depërtojnë në brendësi të qytetit dhe sidomos në bërthamën e tij të mrekullueshme historike. Përndryshe, ata që e bëjnë këtë gjë, zakonisht befasohen nga mospërputhja që ka imazhi i vakët sipërfaqësor me pasuritë dhe potencialet e jashtëzakoshme që ka në të vërtetë Tetova.

¹ Përshtatur nga: Tessa De Loo. Wen varken in het paleis. Bureau Stijl Zorg, Utrecht Nederland, 1998.

Pak histori

Tetova është qytetet-qendër i komunës me të njëjtin emër në fushën e Pollogut në Maqedoni. Në këtë luginë mjaft të pasur bujqësore lartësohet masivi i Sharrit, dhe gjarpëron lumi i Vardarit, historikisht dy burime të jashtëzakonshme jete dhe mirëqenieje jo vetëm për Tetovën, por edhe për gjithë vendin.

Shumë historianë të sotëm të antikitetit në rajonin Tetovë në publikime zyrtare e lokalizojnë qytetin Ilir të Oaeneumit si pikënisje të 'big bang-ut' të sotëm urban. Me kohë, trashëgimia pagane e banorëve të zonës pasurohet gradualisht përmes besimit të krishterë, ndërsa gjithmonë e më shumë banorë nga zonat malore filluan të zbresin poshtë në brezin e ndërmjetëm të kontaktit fizik të malit me fushën. Ky status duket se favorizonte aksesin e shpejtë, shfrytëzimin e potencialeve bujqësore dhe blegtorale, si dhe mbrojtjen e nevojshme në kohë pasigurie.

Në shek. XI Tetova bie në sy mes vendbanimeve të tjera të zonës, kurse në shek. XIII-XIV përmendet si vendbanimi kryesor në luginën e Pollogut. Procesi i islamizimit në Tetovë dhe rrethina filloi në fund të shek. XVI, duke e pasuruar edhe më shumë larminë fetare të zonës. Gjatë kësaj periudhe Tetova njihet me emrin Kalkandelen (turqisht).

Nga gjysma e parë e shek. XIX Tetova raportohet të kishte rreth 5,000 banorë dhe 210 dyqane, gjë që dëshmon se qyteti ishte një nga qendrat më të rëndësishme të tregtisë jo vetëm në tregun shqiptaro-maqedonas, por dhe më gjerë në rajon. Në këtë kohë Tetova referohet si një qendër rajoni bujqësor dhe artizanal, përfshi prodhimin e pushkëve. Popullsia e Tetovës dhe e gjithë rajonit të Pollogut përfshihet aktivisht gjatë shek. XIX deri në vitin 1912 në lëvizjen për pavarësi nga Perandoria Osmane.

Gjatë Luftës I Ballkanike dhe më pas, Tetova përfshihet nën administrimin e Mbretërisë së Serbisë. Ndërsa gjatë Luftës II Botërore qyteti dhe rrethinat

përfshihen në territoret nën zotërimin e Italisë dhe më vonë të Gjermanisë fashiste. Në këtë periudhë popullsia e Tetovës ka qenë aktive edhe në rezistencën antifashiste në rajon, Maqedoni dhe më gjerë në ish-Jugosllavi. Gjatë kësaj kohe popullsia e Tetovës arrin deri në 19,000 banorë, dhe statusi i qytetit ngrihet deri në qendër prefekturë. Në vitet '30 evidentohet dokumentimi deri diku modern i zhvillimit urban dhe pronësor përmes një sistemi kadastral të arshivuar edhe sot.

Pas Luftës II Botërore, Tetova bëhet një qendër e rëndësishme urbane e Republikës së Maqedonisë, si pjesë e Federatës Jugosllave të kohës, edhe pse problemet ekonomike dhe sociale mbetën kronike. Për të atakuar këto probleme autoritetet e kohës hartojnë plane zhvillimore të qytetit, përfshi disa iniciativa në vitet '50 dhe sidomos në vitet '80. Objektet më të rëndësishme ekonomike të Komunës së Tetovës që u zhvilluan në këtë periudhë janë: Kombinati i Tekstilit dhe ai Elektro-metalurgjik, fabrikat e

konfeksioneve, e drurit, e plastikës, dhe lekurëve etj. Sidoqoftë, papunësia mbeti një problem shqetësues, duke inkurajuar emigrimin e një përqindjeje të lartë të popullsisë.

Sipas regjistrimit të vitit 1981, në Komunën e Tetovës jetonte një popullsi prej mbi 150,000 banorësh, kryesisht shqiptare, si dhe një komunitet banorësh maqedonas, që e pasuron dimensionin demografik të qytetit. Burime të sotme të Komunës flasin për një popullsi aktuale prej rreth 250,000 banorë, ndërsa së bashku me komunën dhe fshatrat e Gostivarit bëhet fjalë për një aglomerim urban prej rreth 400,000 banorësh. Sot Tetova është një nga 4-5 qytetet kryesore në Maqedoni. Ajo është padyshim qyteti më i rëndësishëm për shqiptarët në këtë vend, dhe ndoshta një nga 3 kryeqendrat urbane kryesore shqipfolëse, pas Tiranës dhe Prishtinës.

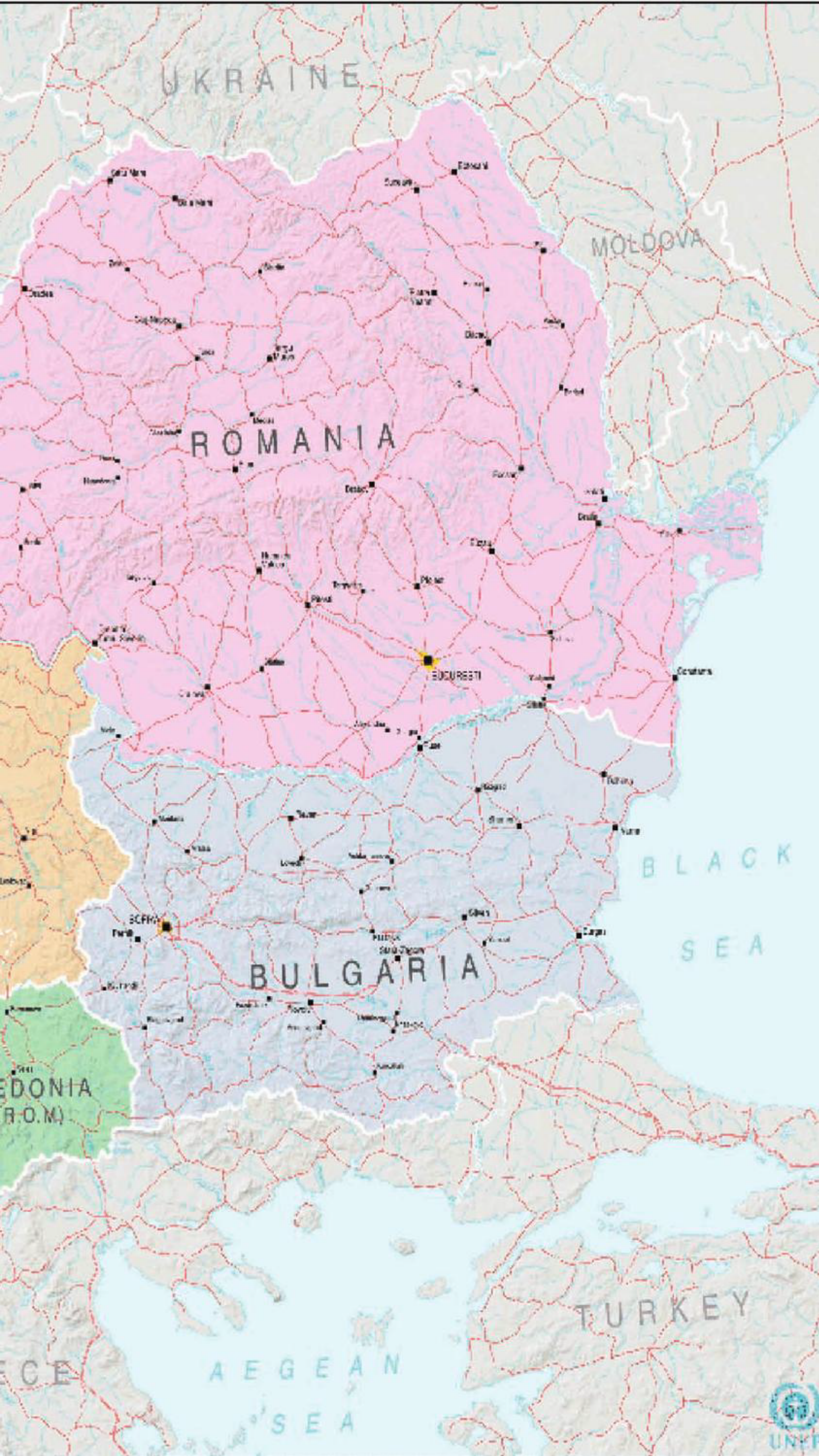

Base Map of Southeastern Europe
 Including Infrastructure and Political Boundaries

International boundary	500,000	500,000
Republic boundary	1 million to 10 million	1 million to 10 million
Autonomous boundary	10,000 to 1 million	10,000 to 1 million
Internally boundary	20,000 to 100,000	20,000 to 100,000
No name		
Road		
River and canal		
Lake		
Building area		

Scale: 1:6,000,000
 Lambert Conformal Conic Projection
 0 100 200 Kilometers

Source: CIA World Factbook, 2007; CIA World Factbook, 2007; CIA World Factbook, 2007; CIA World Factbook, 2007

UKRAINE

MOLDOVA

ROMANIA

BUCURESTI

BLACK
SEA

BULGARIA

EDONIA
(R.O.M.)

TURKEY

CE
AEGEAN
SEA

Tetova: Korridoret dhe kryqëzimet

Edhe pse pa kontakte direkte me detin, Maqedonia ka një pozicion tepër strategjik dhe qendror në rajonin e Ballkanit, përfshi këtu disa akse ndërkombëtare rrugore me rëndësi mbareuropiane, si Korridori 8 dhe 10. Këto korridore rrugore të fuqishme ndërkombëtare kryqëzohen në rajonin e kryeqytetit, dhe formojnë një lloj skeleti kombëtar "cardo-decumanus" për zhvillimin e Maqedonisë në tërësi. Për më tepër, degëzimet lokale dhe rajonale të këtyre korridoreve i ofrojnë Maqedonisë jo vetëm një lidhje të shpejtë me Europën, por edhe me rajonin, duke kompensuar mjaft mirë një menu të pasur aksesit edhe në hapësirat detare portuale shqiptaro-malaziasë në Perëndim; ato helene në Jug; turko-bullgare në Lindje; si dhe me hapësirat kroato-serbo-rumune në Veri të Ballkanit dhe më tej.

Por, përveç këtyre korridoreve moderne pikëprerja e të cilave është Shkupi, Maqedonia ka në përdorim edhe të paktën dy korridore historike disi të palexueshme, të cilat pjesërisht ndërthuren me korridoret moderne dhe pjesërisht duhen zbuluar ose rilexuar. Këtu futen degëzimi maqedonas i korridorit historik lindje-perëndim "Via Egnatia" dhe kryqëzimi me "Korridorin Otoman" Stamboll-Sarajevë, të cilët kryqëzohen pikërisht në Tetovë. Korridori i fundit mori rëndësi sidomos kur mbretëria serbe dhe ajo greke fituan pavarësinë nga Perandoria Osmane, duke imponuar nevojën për një komunikim alternativ nga Stambolli në Sarajevë përmes një ure strategjike Tetovë-Prizren-Pejë. Krijimi i ish-Jugosllavisë dhe zhvillimet pas Luftës II Botërore e zbehën rëndësinë e këtij kryqëzimi alternativ. Ndërkohë zhvillimet gjeopolitike në rajon pas shpërbërjes së ish-Jugosllavisë dhe procesi i integritetit të Ballkanit në BE, e kanë rihapur mundësinë për reflek-

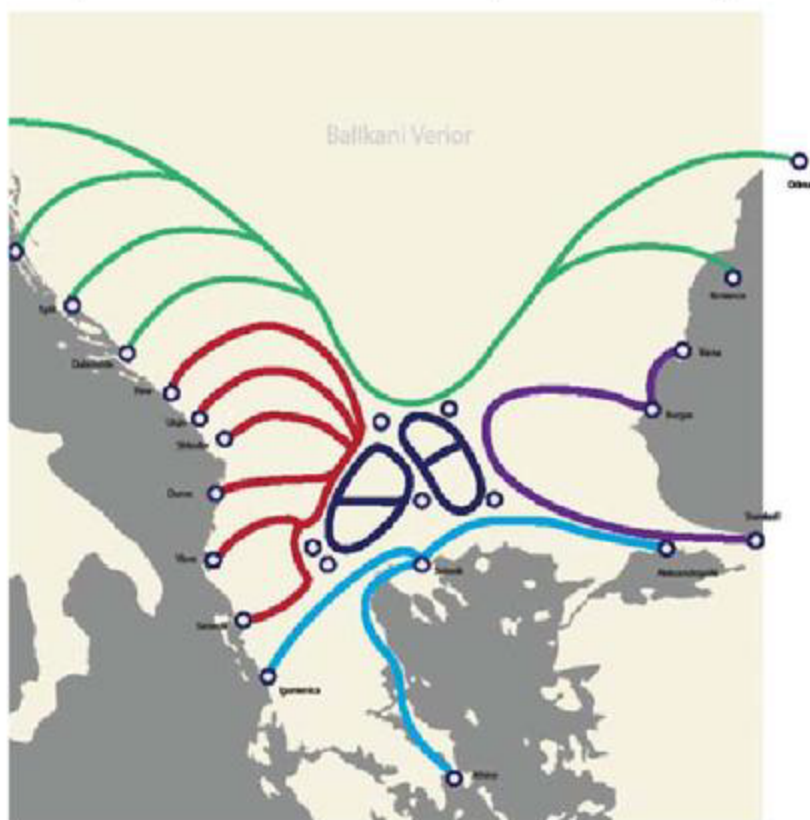
tim edhe në këtë pikë. Me pak fjalë
 nya e kryqëzimit rajonal në Tetovë
 dhe nya e kryqëzimit mbareuropian
 në Shkup jo vetëm që nuk e konku-
 rrojnë, por plotësojnë më mirë njëra-
 tjetrën në se do të altherneshin midis
 tyre. Ndërkohë që në këndvështrimin
 e aglomerimit urban të Pollogut këto
 akse alternative rrugore me im-
 pakt rajonal (Tiranë-Tetovë-Kaçanik
 dhe Shkup-Tetovë-Prizren) përbëjnë
 gjithashtu një lloj "cardo-decumanus-
 i" lokal për zhvillimin komunal dhe
 urban të Tetovës.

Tetova: Diversiteti Urban rajonal

Maqedonia si shtet karakteriozohet
 deri diku nga një kompaktësi terri-
 toriale ku bie në sy në qendër të saj
 një korridor qarkullimi ekonomik gati
 rrethor: Shkup-Velez-Negotino-Prilep-
 Bitola-Kërçovë-Gostivar-Tetovë-Shkup.
 Kjo unazë rrugore përbën aortën e
 kompaktësisë kombëtare territoriale,
 të qarkullimit të mallrave dhe njerëzve,
 dhe unifikimin e etnive shqiptare e
 maqedone. Në qendër të saj ngrihet
 një masiv malor me potenciale mjaft
 të mira ekonomike pyjore e ujore,
 ndërsa rrotull saj shquhen 4 rajone
 ekonomike me potenciale intere-
 sante të zhvillimit ndërkufitar rajonal.
 Këtu futen rajonet ndërkufitare: 1)
 Kumanovë-Shkup-Tetovë dhe raporti
 i tyre me Kosovën dhe Serbinë; 2)
 Dibër-Strugë-Ohër dhe marrdhëniet
 me Shqipërinë; 3) Bitola-Negotino-
 Gevgelia dhe raporti me Greqinë;
 4) Strumica-Stip-Kriva Palanka dhe
 raporti i saj me Bullgarinë.

Sidoqoftë, në kuptimin e rëndësisë
 ekonomike mund të dallohen tri
 përqëndrime kryesore urbane: 1)
 Metropoli Tetovë-Shkup-Aeroport, me
 rrezatim potencial në Gostivar, Ku-
 manovë dhe Velez; 2) Rajoni turistik

Maqedonia dhe marrëdhëniet portuale në Rajon

Korridoret historike në Ballkan

Korridoret kryesore aktuale në Ballkan

i Ohrit me impakt në Prespë dhe Dibër; 3) dhe binomi urban Bitola-Prilep me ndikim në Demir Hisar dhe Krushevo.

Përsa i takon **Metropolit Shkup-Tetovë-Aeroport**, për fat ai bashkon dy kryeqendrat e etnive kryesore (maqedonase dhe shqiptare), duke formuar një aglomerim urban të mirëproporcionuar prej rreth 1 milion banorësh, dhe që ka nevojë të funksionojë si i tillë për të siguruar një ekonomi të qëndrueshme dhe të stabilizuar. Dhe në se vetë Shkupi si qytet paraqet një strukturë urbane disi kompakte për shkak edhe të trashëgimisë moderniste, Tetova nga ana tjetër, ka një diversitet dhe larmi formash urbane rajonalo.

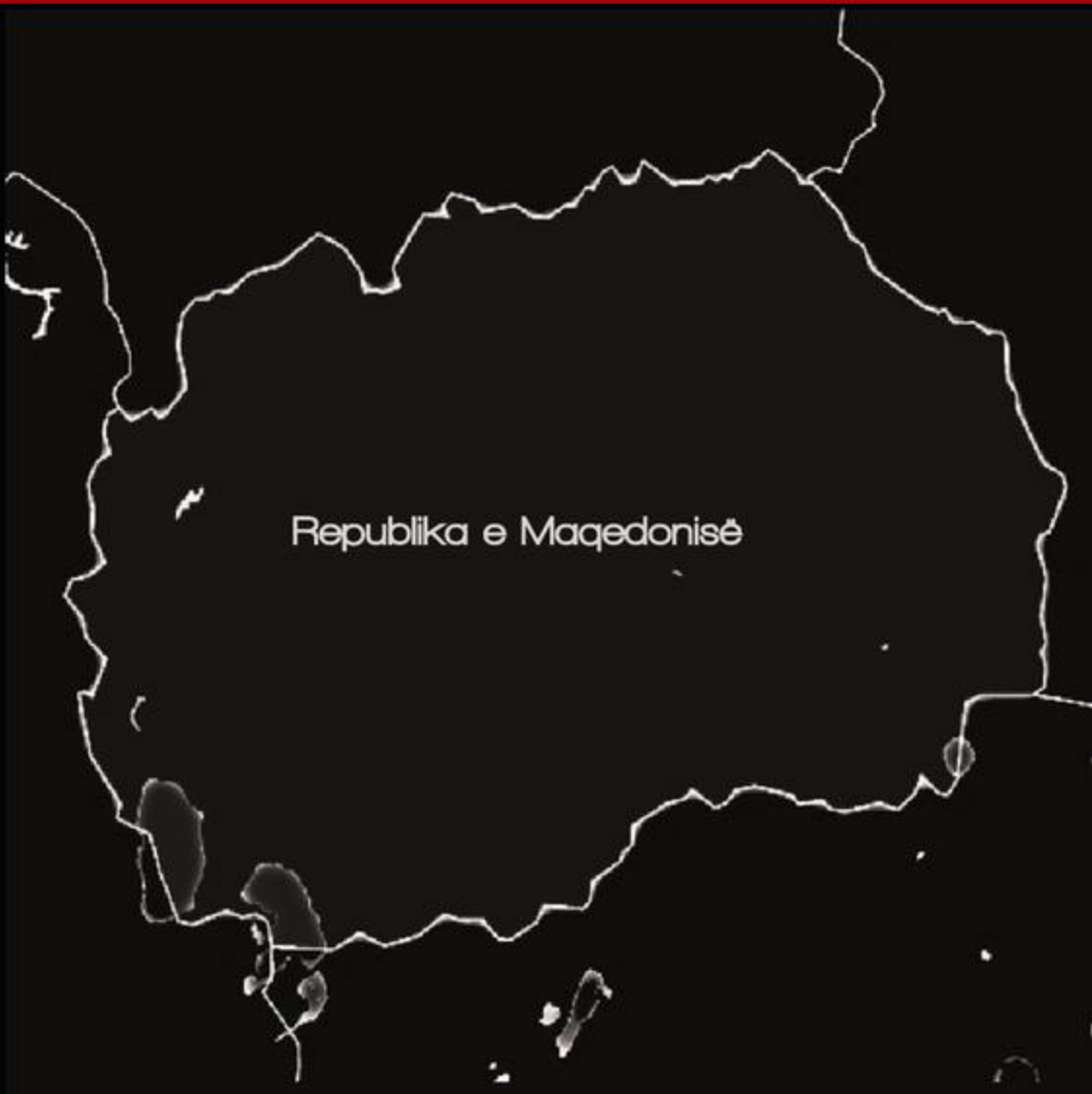
Por përtej konceptit metropolitan, kur flet për Tetovën mund të mendosh për një sërë formash dhe strukturash, si: për **Aglomerimin Rajonal të Pollogut** (Komunat Gostivar e Tetovë bashkë); ose për **Qytetin Linear të Sharrit** (gjithë fshatrat dhe qendrat e banura nga Recane-Tetova-Jazince); ose për **Binomin Urban Gostivar-Tetovë** të lidhura me një autostradë+ hekurudhë aksiale, por edhe me një rrugë rurale lokale unazore rrëzë maleve që rrethojnë luginën e Pollogut. Ndërkohë që duke vrojtuar me pak vëmendje në Google Earth mund të konstatosh dhe flasësh edhe për **Qytetet Binjake Tetovë-Prizren** të cilat duken sikur janë dy gjysma identike të një entiteti të vetëm urban që ndahen nga mali i Sharrit, por që tentojnë të bashkohen nga luginat e lumenjve që i përshkojnë dhe pellgjeve ujëmbledhëse respektive. Pikërisht ky diversitet i pasur urbano-rajonalo si dhe lidhja e pasur me burimet ujore (mali, bora, lumi etj) përbëjnë krahas pozicionimit strategjik po-

tencialin dhe avantazhet më të forta për Tetovën sot dhe në të ardhmen.

Tetova: Një lajtmotiv urban

Po t'i referohemi konstatimeve të mësipërme, Tetova si qytet më vete siç duket, e ka zanafillën e vet pikërisht aty ku lumi i Shkumbinit, që zbret vrullshëm nga mali i Sharrit, takohet me fushën e Pollogut. Tamam këtu ndodh drama, konflikti, që krijon energjinë e duhur qytetformuese. Uji shpërndahet në fushë përtej shtratit të tij kryesor, përmes kanaleve dhe vijave provizore në varësi të motit, stinës dhe prurjeve. Këto rrëkeza ujore shpërhapen në territorin fushor të Pollogut në formën e rrezeve radiale të një gjysmë rrethi, dhe pikërisht pikëprerja e tyre është origjina e qytetit, atje ku formohet tregu dhe kryqëzohen rrugët historike Veri-Jug (Shkup-Tetovë-Prizren), apo rruga rrëzë Sharrit Lindje-Perëndim (Gostivar-Tetovë-Jazincë). Kjo skemë provohet edhe nga përsëritja me dhjetëra herë përgjatë gjithë Qytetit Linear të Sharrit pothuaj në çdo fshat dhe qendër të banuar, edhe pse në përmasa më të vogla.

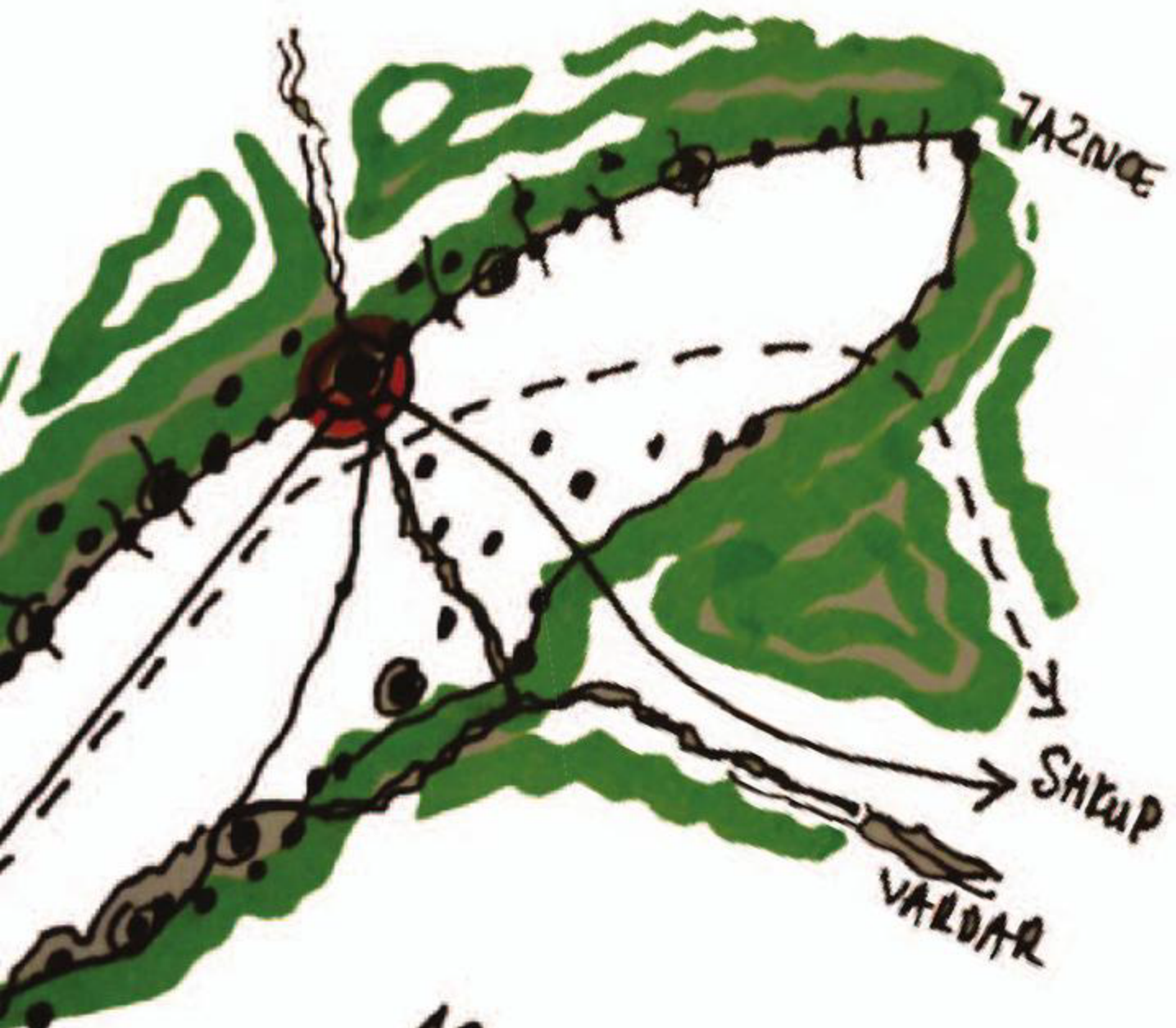
Pra, lumi Shkumbin dhe rruga Veri-Jug (Shkup-Tetovë-Prizren) me hapësirat rrotull janë aksi kryesor që provokon zhvillim urban. Nga ana tjetër, kryqëzimi i këtij aksi me korridorin historik Lindje-Perëndim (Raçice-Carshi-Poroj) lidh me qendrat e tjera dhe materializon tregun, komunitetet kryesore dhe objektet fetare. Nuk ka rëndësi gjuha, besimi apo raca e njerëzve. Kjo hapësirë është pikë takimi, kompromisi dhe shkëmbimi ekonomik e kulturor. Është një hapësirë urbane konsensuale që mbart genin qytetformues të Tetovës.

JAZINCE

CITY

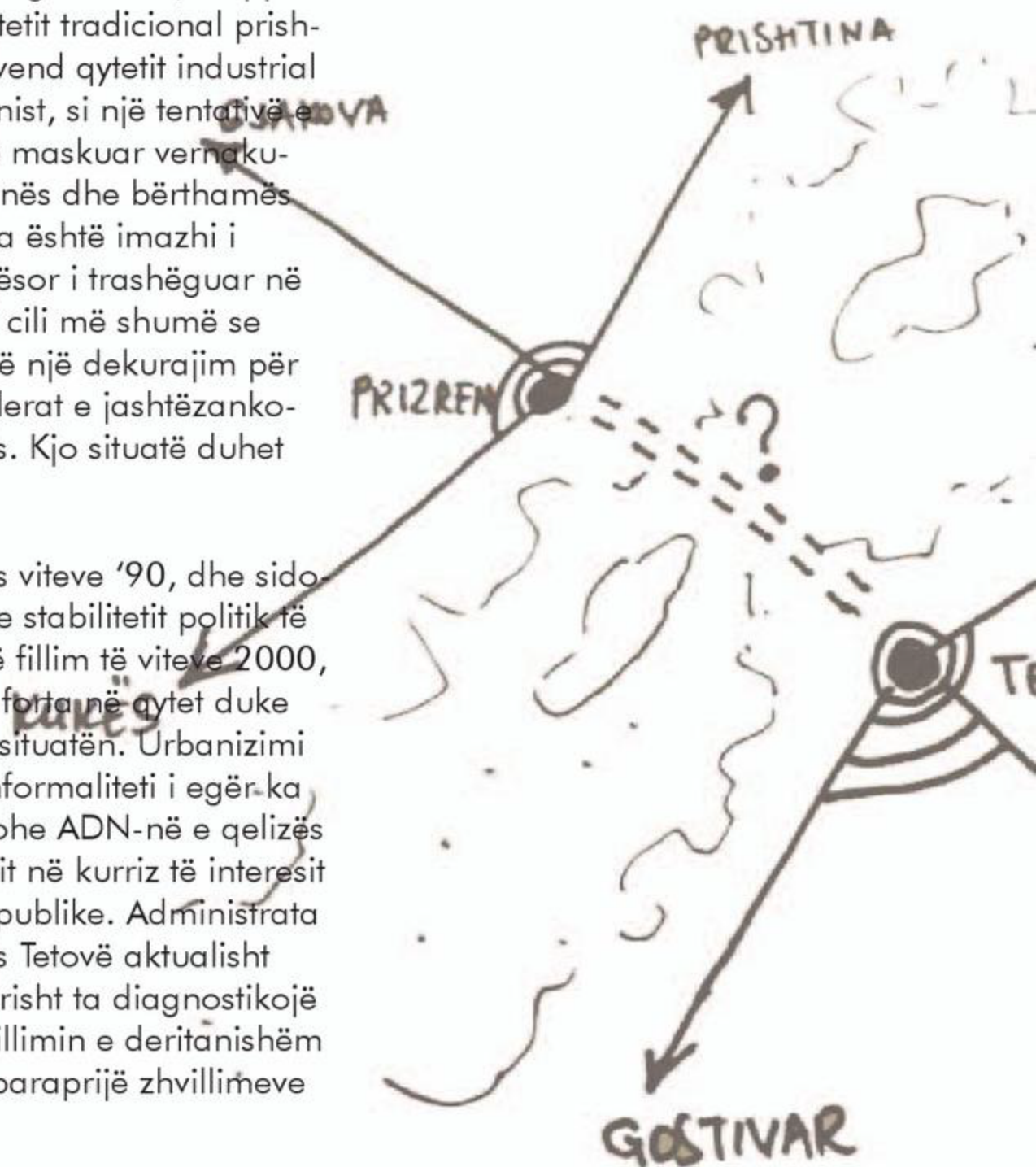
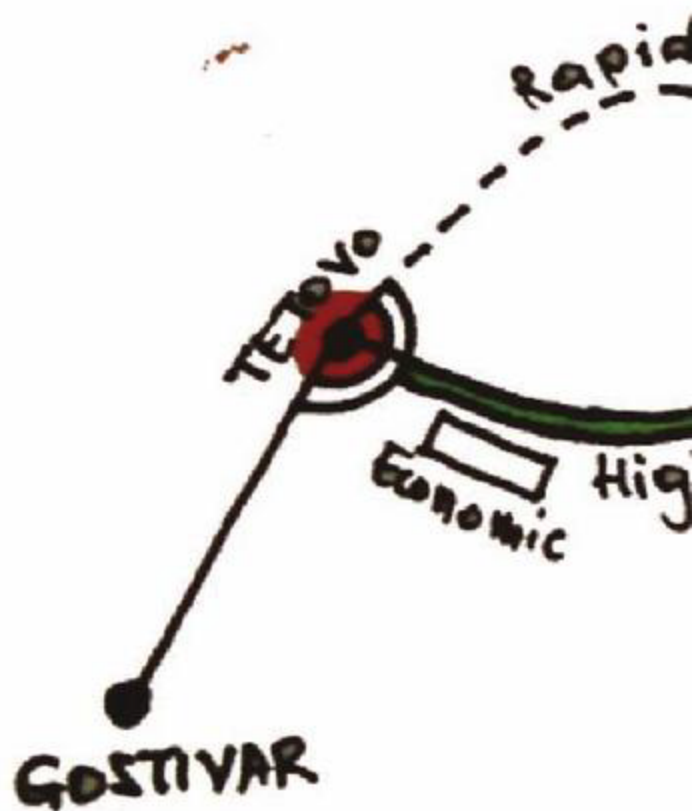
AGLOMERIMI URBAN
I POLLOGUT

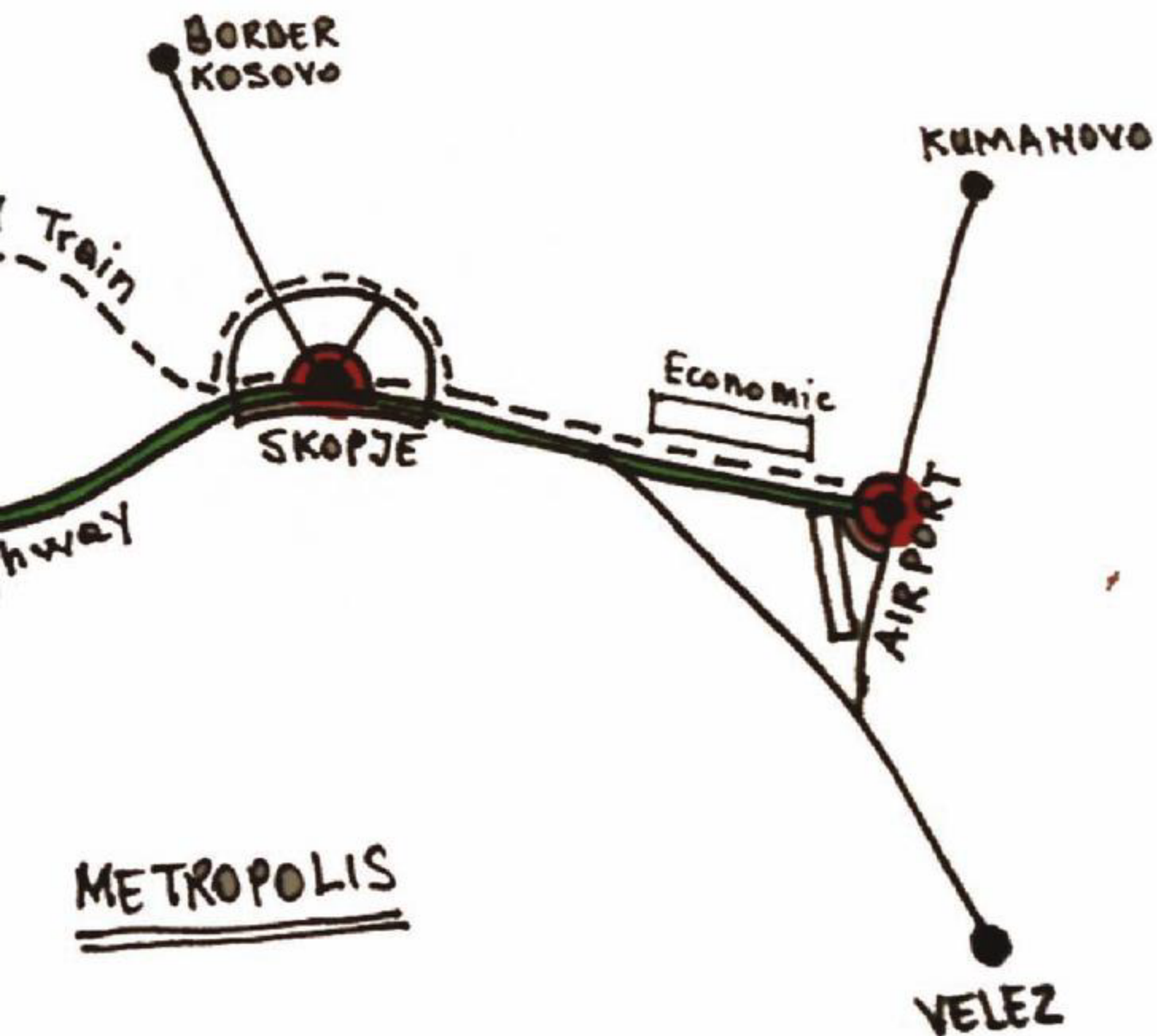
AR

Me kalimin e viteve dhe duke u zhvilluar çdo ditë e më shumë, qyteti zbret natyrshëm e gradualisht në fushë. Qendra gjithashtu zhvendoset dhe zgjerohet po në këtë drejtim përgjatë aksit Veri-Jug. Më vonë një rrugë e re zhvillohet poshtë në fushë paralele me rrugën historike rrëzë Sharrit. Ndërsa lidhja Gostivar-Tetovë-Shkup përforcohet me tri unaza tangjenciale që i largohen gjithnjë e më shumë bërthamës historike.

Ndërrhyrjet urbanistike të ekonomisë së centralizuar fokusohen kryesisht në këtë sektor me formë thujse trekëndëshe, midis dy radialeve kryesore të qytetit (Ilindenska e Marshall Titos) dhe unazës periferike e hekurudhës. Pas origjinës organike të bërthamës historike të Tetovës, ky sektor i qytetit përfshin eksperimentin kryesor urban modernist-socialist të ish-Jugosllavisë, ku pjesë periferike të qytetit tradicional prishen për t'i lënë vend qytetit industrial dhe atij modernist, si një tentativë e dështuar për të maskuar vernakularitetin e origjinës dhe bërthamës historike. Ky pra është imazhi i sotëm sipërfaqësor i trashëguar në Tetovë, imazh i cili më shumë se inkurajues është një dekurajim për të eksploruar vlerat e jashtëzakonshme të Tetovës. Kjo situatë duhet ndryshuar...

Ndryshimet pas viteve '90, dhe sido mos mungesa e stabilitetit politik të Maqedonisë në fillim të viteve 2000, lanë gjurmë të forta në qytet duke e përkeqësuar situatën. Urbanizimi i shpejtë dhe informaliteti i egër ka virusuar ndërkohe ADN-në e qelizës urbane të qytetit në kurriz të interesit dhe hapësirës publike. Administrata e re e Komunës Tetovë aktualisht po kërkon pikërisht ta diagnostikojë dhe kurojë zhvillimin e deritanishëm urban, dhe t'i paraprijë zhvillimeve

të reja me një vizion, plan dhe instrumente zhvillimi urban bashkëkohor.

Universi Tetova: Një vizion zhvillimi

Ekipi që ka punuar për këtë dokument strategjik zhvillimi ka pasur fatin ta eksplorojë Tetovën në një spektër të gjerë kohor dhe ngjyrash, që koha dhe Zoti i kanë falur këtij qyteti: nga bora masive e dimrit tek gjelbërimi impresionues i verës. Ky ishte një rizbulim surprizues i universit të pamatë të vlerave dhe potencialeve të Tetovës. Dhe pikërisht këtu ngjizën disa nga parimet inspiruese të propozimeve për zhvillim që trajtohen në detaje nga kapitujt në vijim mbi të ardhmen e qytetit.

1. Tetova, qytet ekologjik dhe i qëndrueshëm – Ky qytet ka potencial të jashtëzakonshëm ekologjik dhe mjedisor ku spikasin, burimet natyrore ujore. Masivi Sharr Korab është origjina e jetës/pasurisë jo vetëm për Maqedoninë (lumi Var-

dar), por edhe për Shqipërinë (lumi Drin), për Kosovën (lumi Ibër), dhe për Serbinë (Morava një nga degët kryesore lokale të Danubit). Ky potencial duhet analizuar, mbrojtur, kultivuar dhe mirëpërdorur në funksion të nevojave publike të qytetit dhe më gjerë. Integrimi më i mirë i lumit Shkumbin me jetën e qytetit mbetet një sfidë për dizenjimin dhe mobilimin urban të qytetit. Një politikë mjedisore dhe edukim ekologjik në shkolla i gjeneratave të reja, do të rriste cilësinë e jetës dhe të ndryshonte pozitivisht imazhin e qytetit brenda dhe jashtë vendit, duke rritur shanset për eko-, agro- apo forma të tjera të turizmit të specializuar, përfshi atë kulturor e dimëror. Ngritja e një sistemi dhe impianti modern për grumbullimin dhe përpunimin e mbetjeve urbane do të kontribuonte edhe më shumë në këtë drejtim.

2. Tetova, qytet i aksesit dhe infrastrukturës – Ky qytet ka një pozitë gjeografike të jashtëzakonshme dhe strategjike përtej territorit kombëtar. Tetova është një urë

lidhëse midis komuniteteve shqiptare dhe maqedonase në vend dhe më tej me Kosovën e Shqipërinë. Aksesimi shumë i mirë përveç rrugëve lokale, edhe me autostradat kombëtare, hekurudhën, si dhe lidhjet ndërkombëtare mund të përmirësohet më tej duke mundësuar lidhjen e shpejtë direkte në nivel metropoli me Shkupin/Aeroportin, si dhe me tunel me Prizrenin, gjë që do të shkurtonte ndjeshëm kohën dhe cilësinë e lidhjes me Kosovën, Shqipërinë, Malin e Zi dhe Serbinë etj; pavarësisht kostove fillestare në investim.

Ringjallja e infrastrukturës ekzistuese turistike në Sharr, sidomos asaj të sportit të skive (teleferikut), do të përmirësonte aksesin, kushtet mjedisore, dhe do të inkurajonte zhvillim ekonomik lokal përmes turizmit. Rehabilitimi dhe modernizimi i stacionit të trenit dhe i terminalit të transportit (inter-)urban do të krijonte një pol të ri zhvillimi në qytet dhe do të shtonte numrin e vizitorëve, duke inkurajuar burimin e investimeve dhe të sipërmarrësve. Ky Hub i ri urban me impakt rajonal do të merrte kuptim nëse mundësohej sidomos lidhja me tren të shpejtë në aksin metropolitar Aeroport-Shkup-Tetovë, dhe në një hap të dytë edhe me Prizrenin fqinj në Kosovë, ndërkohë edhe përmirësimi i aksesit infrastrukturor ekzistues edhe për lidhjen lindore të qytetit me Kosovën përmes Jazincës/Kaçanikut mbetet një prioritet.

Transporti publik urban do të minimizonte trafikun e panevojshëm privat, nëse do të stabilizohej një linjë ekonomike tramvaji në aksin Lindje-Perëndim nga zona universitare deri tek zona sportive, të cilat mund të konceptohen si porta hyrëse dhe imazhe bashkëkohore në qytet, respektivisht nga Gostivari/Shqipëria dhe nga Jazincë/Kosova. Kjo mund të kombinohej me një linjë teleferiku në aksin jug-veri, duke lidhur terminalin e qytetit me sheshin kryesor të qytetit, me zonën historike, terminalin e teleferikut të Sharrit, kalanë e Tetovës, dhe burimet termale në luginën e Shkumbinit. Një linjë e tretë alternative me mikrobuza do të mundësonte lidhjen e zonave rurale periferike përtej Porojt dhe Recicës së Madhe duke anashkaluar bërthamën historike përmes unazave të qytetit. Sheshi qendror, zona historike dhe pjesë të akseve kryesore 'Ilindenska' dhe 'Iliria' duhet të kthehen në zona këmbësore ose me akses të kufizuar. Linja të veçanta për biçikletat e itinerare këmbësore duhet të inkurajohen të përdoren në qytet.

3. Tetova, zhvillim harmonik dhe i balancuar – Qyteti ka trashëguar një balancë organike me natyrën dhe vetveten që në origjinë, e cila është cenuar ndërkohë nga iniciativat planifikuese dhe operacionet modernisto-jugosllave gjatë periudhës së ekonomisë të centralizuar. Korrigjimi i gabimeve të së kaluarës përmes rizbulimit të kodit gjenetik të qytetit

bëhet i domosdoshëm. Ky material siguron më pas shembuj ilustrues dhe metodologjinë në lidhje me këtë rekomandim. Heqja dorë nga koncepti i ngurtë i qytetit funksionalist dhe logjika e zonimit funksional si, dhe kalmi në konceptin e fashave urbane dhe skeletit strukturor do të shërbente që të kuronte ndarjet si me thikë të zonave të trashëguara, duke humanizuar, rehabilituar ose konvertuar qytetin postmodernist, që sot bazohet tek shoqëria e shërbimeve, komunikimit dhe miksimit të funksioneve që në nivelin e njësisë bazë urbane.

Balancimi i shërbimeve dhe zhvillimit të zonës lindore të qytetit me atë perëndimore do të ndihmonte në shmangien e tendencave të segregimit social, uljen e trafikut të panevojshëm ditor dhe zhvillimin e mëtejshëm të komuniteteve. Zhvillimi me prioritet i zonave të caktuara (si ish-zona e reparteve të policisë pranë kompleksit sportiv) për qëllime publike dhe me institucione që gjenerojnë shërbime e punësim është një mënyrë e mirë në këtë drejtim. Përmirësimi i infrastrukturës dhe akseve alternative të qarkullimit, pa qenë nevoja për të shembur zona historike, sado në gjendje të keqe të jenë ato, është një alternativë për të zbutur efektet e qytetit të ngurtë modernisto-socialist. Por, balancimi i zhvillimit fizik me ngritjen e kapaciteteve kulturore-arsimore vendore është ilaçi më i mirë i qëndrueshmërisë së zhvillimit.

4. Tetova, Qytet i Sinkretizimit European – Ky qytet ka një potencial të madh human falë diversitetit dhe larmisë së tij qoftë në aspektin demografik, social-kulturor, ashtu edhe në atë etniko-fetar. Prezenca e komunitetit maqedonas e ortodoks në një qytet me maxhorancë shqiptare e

muslimane duhet të përkthehet në një avantazh social-politik për qytetin për të dëshmuar një model realist perëndimor të bashkëjetesës dhe zhvillimit që impakton edhe në nivel kombëtar, ku raportet në kuptimin e balancave etniko-fetare ngjashmërisht përmbysen. Në këtë mënyre jo vetëm që Tetova do të shndërrohej në një qytet të të gjithëve dhe për të gjithë, por do të inkurajonte shmangien e paragjytimeve për trajtim të barabartë edhe në nivel kombëtar. Në këtë kuadër koncepti i sinkretizimit në kuptimin pozitiv të bashkëjetesës europiano-perëndimore bëhet një projekt thelbësor politik për të ardhmen e Tetovës, dhe mund të duhet të aplikohet edhe në zhvillimin urban të qytetit.

Kjo frymë pajtimi dhe uniteti e aplikuar jo pa sukses në mjaft vende të tjera të botës do të kontribuonte të ndërtonte imazhin e stabilitetit dhe të progresit, duke inkurajuar edhe zhvillim ekonomik lokal. Prezenca në Tetovë krahas besimit musliman e të krishterë, edhe të variantit fetar mistik të bektashinje është një shembull tjetër pasurie shpirtërore dhe tolerance që dëshmohet më së miri përmes modelit gjithëpërfshirës të mjediseve e hapësirës publike të Teqesë së Tetovës. Inkurajimi më tej i kësaj fryme mund të zhvillohet duke bërë një shpërndarje sa më të balancuar dhe transparente të investimeve komunitare në qytet; duke krijuar itinerarë dhe hapësira publike të përbashkëta midis komuniteteve; duke i shndërruar hapësirat urbane pranë institucioneve historiko-fetare në pika takimi dhe komunikimi publik; dhe duke i integruar ato në rrjetat dhe itinerarët social-turistikë të qytetit, apo në axhendat e festimeve publike ndëretnike/fetare etj.

5. Tetova, alternativa të ligjshme dhe eficientë urbane

Ka një mendim në Tetovë si në shumicën e qyteteve në rritje sot, se kjo rritje duhet të përballohet përmes planifikimit dhe investimit në zona tërësisht të reja zhvillimi, dhe kryesisht në periferi. Në fakt këtu ekipi i punës rekomandon zbatimin e një politike të kujdesshme dhe konservatore. Kjo jo thjesht për faktin se duhet mbrojtur toka bujqësore dhe mjedisi, por sepse Tetova ka një potencial të jashtëzakonshëm e të pashfrytëzuar toke dhe hapësire urbane në brendësi të qytetit. Evidentimi i këtij potenciali në terren dhe përmes sistemit kadastral të pronësisë është esencial. Pra, nevojat për zhvillim në të ardhmen duhet të vijë pikësepari nga efikasitetit i përdorimit të

tokës së lirë urbane, nga rikualifikimi i zonave të degraduara ekonomiko-industriale, apo nga transferimi i asetëve publike në nivel lokal etj; gjë që do të rriste edhe efektivitetin e infrastrukturës e shërbimeve aktuale urbane.

Vetëm atëherë mund të flitet për zhvillim në zonë krejtësisht të re. Për më tepër që Komuna duhet të mendojë të ofrojë alternativë zhvillimi urban të përballueshme financiarisht sipas shtresave të popullsisë dhe nivelit të tyre ekonomik, në se nuk dëshiron të inkurajojë më tej informalitetin.

Literaturë referencë:

- Fjalori Enciklopedik Shqiptar_ ASHRSH, 1985
- Plani Hapësinor i Republikës së Maqedonisë
- Plani Hapësinor i Republikës së Kosovës, 2004
- Dokumenti i Politikave Hapësinore, Republika e Shqipërisë, 2007
- Plani Hapësinor i Parkut Kombëtar të Malit të Sharrit, Kosovë
- Planing & Urban Design Standards, APA / WILEY
- Chicago Metropolis 2020, Chicago Region, 2003
- Growing Smart: Legislative Guidebook, 2002, Meck Stuart
- Town and Country Planing, Abercrowbie, Patrick, 1933

